

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VIII св. 5—6

БЕОГРАД 1957

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Старословенски језик	125—127
2. <i>М. Стевановић</i> : Око значења зориста	128—144
3. <i>Б. Милановић</i> : О неправилним облицима глагола <i>извинити (се)</i> и његовом значењу	145—150
4. <i>Б. Марков</i> : О наставцима <i>-ана, -лија, -лук</i> и <i>-ција</i>	151—170
5. <i>М. Пешикан</i> : „Одредни придев у српскохрватском језику“	171—174
6. <i>А. Пецо</i> : Социјатив без предлога <i>с</i>	175—183
7. <i>Б. М. Николић</i> : Акцент присвојних придева типа <i>момков, очев,</i> <i>сестрин</i>	184—188
8. <i>Б. Шљивић-Шимић</i> : <i>Нерейвански</i> или <i>нерейлански</i>	189—195
9. <i>Језичке науке</i>	196—199

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА САН

БЕОГРАД

1957

Слог: „Научног дела“, Београд, Вука Караџића 5.
Штампа и повез Графичког предузећа „Академија“, Београд, Космајска 28.

НЕРЕТВАНСКИ ИЛИ НЕРЕТЉАНСКИ

На размишљање о узајамном односу ова два облика присвојног придева на *-ски* од именице *Неретва* потстакао ме је чланак под насловом *Неретванска мочвара — будућа жилишница*, објављен јануара месеца у једном нашем дневном листу. Како у наслову тако исто се и у тексту, и то више пута, јавља облик *неретвански* који ми је у први мах био стран и необичан. Наиме, у нашој средњој школи се у историји и у географији спомиње само придев *неретљански* изведен наставком *-ски* од именице *Неретљанин*, тј. „човек из Неретве“ (Рјечник Броза и Ивековића).

Поставља се питање који је од ова два облика правилан, како би се то у свакодневном говору казало. Треба ли у нашем савременом књижевном језику дати предност једном од њих, треба ли, наиме, само један од ова два облика прогласити за књижевни.

Пре свега треба одмах истаћи чињеницу да се облик присвојног придева изведен наставком *-ски* од именице *Неретва* врло ретко употребљава и у свакодневном говорном језику и у језику писаца. Много се чешће у тој служби употребљава присвојни придев *Неретвин*, изведен од именице *Неретва* наставком *-ин*, нарочито онда када се говори о долини, кориту, ушћу и делти реке о којој је реч.

Неупоредиво чешће и у обичном говору и у језику писаца употребљава се у овом случају синтагма с посесивним генитивом (*долина Неретве, ушће Неретве* итд.).¹

Материјал који за ово питање пружају наши најпознатији речници прилично је оскудан. Вуков Рјечник тако бележи само

¹) О овоме сведоче бројни примери које сам узимала из свакодневног говора, а и изванредно велики број примера нађених у текстовима познатих наших научника који су у својим студијама, уџбеницима, монографијама и чланцима говорили о Неретви. (Вл. Ђоровић, Ј. Цвијић, Ј. Дедијер, П. Скок, Д. Хирц, Ђ. Даничић, Х. Крепешљаковић, А. Јовановић и др.).

именицу *Неретва* (fluvius Hercegovinae), а Рјечник Броза и Ивековића уз њу још и именицу *Неретљанин* (човјек из Неретве). Рјечник Југославенске академије, међутим, наводи и три облика присвојног придева на *-ски*, *неретљавски* (правилног образовања од *неретъ* в + *ски*), *неретљански* и *неретљански*, сва три са истим значењем (adj. possess. од Неретва) и сва три потврђена на тексту по једног писца.¹ За даље излагање од значаја је, мислим, споменути да Маретић, који је уређивао овај део Рјечника, за облик *неретљански* наглашава да га је писац „могао узети из народног говора“.

Енциклопедија Ст. Станојевића и у тексту о Неретви и у тексту о Неретљанима, становницима некадашње српске области Неретве, употребљава искључиво придев *неретљански* (Нар.Енциклопедија, књ. III, стр. 57—58). „Свезнање“ такође под *Неретва* између осталог вели: Код Опузена улива се у *Неретљански* Канал.

Из досада изложеног материјала може се стећи утисак да придеву *неретљански* треба дати преимућство у књижевном језику. Међутим, прегледајући лексичку грађу Института за језик Српске академије наука пронашла сам осам примера употребе придева *неретљански* и седам примера употребе придева *неретљански*. Ево неколико од тих примера:

а) за придев *неретљански*

1) ... у *неретљанској* клисури у Херцеговини вода је разрушила железнички пут ... (Самоуправа, 1903). 2) ... с леве стране стере се простран „фјорд“ на сухој земљи, према макарском приморју и уићу *неретљанском*. (М. Цар, Наше приморје). 3) ... да припремимо *големи* *неретљанске* за другу шуму... (Б. Шулек, Шуме 1866). 4) Како су *неретљански* *јоморци* обитавали кршевит ... предјел између Цетине и Неретве ... (Рачки, Борба Јуж. Словена). 5) ... Дуљанин наводи читав ред *именах* свакојаких *неретљанских*, *далматинских* ... (Кукуљевић, Аркив I). 6) Јањина ... нагнута је према *Неретљанском* *Каналу* (Ј. Цвијић, Насеља СЕ зб., 1922).

¹) Примери из Рјечника Југославенске академије:

а) ... *нахија* *неретљавска*, Ф. Јукић, Земљ. 21, 37.

б) ... из старе *неретљанске* *обласи*, Етногр. зб. 12, 107.

с) ... од Језера *крајине* *неретљанске*, Норини, 63, 69.

б) за придев *нерейлански*

1) ... Врховни штаб је наредио да се сруше сви преостали *нерейлански мостови* ... (Тито, Борба за ослобођење Југославије 1941—1945, Београд 1947, стр. 225). 2) Сталне борбе између Хрвата и Романа као и *нерейланска гусарења*... (Ст. Станојевић, Историја српског народа). 3) ... *нерейланским* и западnobосанским племенима. (Јиречек-Радонић, Ист. Срба III, 1923, 39). 4) ... граница пролази *Нерейланским Каналом*. (Закон о називу краљевине, 930). 5) ... посматрајући Макарску! Она је дно древне *жуге Нерейланске* ... (С. Матавуљ, Белешке једног писца, 1923, 33).

Судећи по примерима лексичке грађе Института за језик Српске академије наука могло би се, уз извесну ограду,¹ рећи да писци са западне наше језичке територије радије употребљавају придев *нерейвански*, а они са источне придев *нерейлански*.

Поставља се питање откуда потиче ова разлика. Материјал који сам сама сакупила потврђује да та разлика унеколико постоји, а показује да је школа узрок од кога она потиче. Наиме, велики „Природни земљопис Хрватске“ (издат у Загребу 1905 г. под уредништвом Д. Хирца) у првој књизи (Лице наше земље) у поглављу о Неретви употребљава искључиво придев *нерейвански* онда када се говори о Неретви као о географском појму. Напр:

... *Нерейванска низина* постат ће житница Далмације. ... и у *нерейванском окружју* нашао једанаест људи који су превазили 90—100 година свога живота, итд.

Али и онда када се спомињу некадашњи ратоборни становници области Неретве, они се називају *Нерейванима* (875 године оплијенили су *Нерейвани Grado* и *Commacchio* у Венецији, и др.).

С друге стране, у неколико уџбеника штампаних у Београду, пре и после овога рата, нашао сам свега неколико примера упо-

¹) Кажемо „уз извесну ограду“ стога што је, прво, број примера релативно мали, и друго, што ипак и међу њима има изузетак од горе наведене констатације. Тако је, напр., придев *нерейвански* употребљен у часопису „Самоуправа“ који је излазио у Београду, затим и у Насељима Ј. Цвијића. С друге стране, придев *нерейлански* налазимо код Дежелића („У панџама лава“) (Тај пример није овде цитиран).

требе овога придева, углавном у облику *нерејљански*¹. У Географском атласу (издање Геокарте, Београд 1953 г.) наша сам на карти Југославије *Нерејљански К*(анал). Мала анкета коју сам спровела међу наставницима једне београдске гимназије показала је да сви они врло ретко употребљавају придев о коме је реч, али када га употребе, онда му дају облик *нерејљански*.

Да је школа узрок од кога потиче већ раније споменута разлика, уочена на примерима из лексичке грађе Института за језик САН, сведоче и нека усмена обавештења прикупљена од интелектуалаца родом из крајева око Неретве и оних који су тамо живели и радили дуже времена. Сваки од њих рекао ми је да би према своме осећању употребио облик *нерејвански*, али да употребљава облик *нерејљански* зато што га је *научио у школи*. По њиховим саопштењима (међу којима је и саопштење једног од наших младих стручњака који је вршио језичка испитивања баш на томе терену) придев *нерејљански* данас употребљавају само школовани људи, и то не сви, док људи са села, без школе, данас већином, уколико га употребљавају, употребљавају придев *нерејвански*.

Што се тиче историје, у великој већини уџбеника, студија и стручних чланака² употребљена је именица *Нерејљани(н)* и од ње изведен придев *нерејљански* онда када се говори о српском племену које је негде у другој половини VII века населило приморску област око Неретве и својом ратоборношћу и гусарењем по Јадрану причињавало велике невоље Млечанима.

Као што се из изложеног материјала може видети Маретићева констатација да је облик *нерејљански* писац могао узети

¹) У једном од најновијих уџбеника географије, штампаном 1952 у Београду, већ се јавља колебање у употреби два придева о којима је реч. Тако се канал реке Неретве назива једном *Нерејвански* а други пут *Нерејљански канал*.

²) Поред већ наведених примера (Енциклопедија Ст. Станојевића) навешћу и остала дела која сам прегледала у вези с овим питањем:

Вл. Ђоровић — *Историја Југославије*, Бгд. 1933, поглавље Неретљани и Млечани и др.; Босна и Херцеговина, Поучник СКЗ 1925, стр. 35, 36, 38, 40.

Ф. Шишић — *Бискуп Штросмајер и Јужнословенска мисао 1922*, 113. Мостар и Херцеговина — уредници: Р. Димитријевић, Ј. Радуловић и А. Неметак.

Херцеговина, Ј. Дедијер. Етногр. зб. 12, 111.

Ђ. Даничић, превод *Историје Срба од Мајкова*.

М. Барода -цитат у Ђоровићевој *Историји Југославије*.

из народног говора онога краја, данас би се пре могла употребити за облик *нерейвански*, или бар за оба облика равноправно.

Оба ова придева, и *нерейвански* и *нерейљански*, изведена су преко имена становника Неретвине долине¹: *нерейвански* наставком *-ски* преко именице *Нерейванин* и *нерейљански* истим наставком преко именице *Нерейљанин*, где се испред наставка *-јанин* вршило јотовање групе *вј > вљ*, па се онда због тешког изговора групе *-љвљ-* сугласник *в* губио.² (Испор. Маретићеву Граматику и стилистику § 76 б, 81а и 99).

Поред наставка *-јанин*, испред кога се врши јотовање, јавља се данас и наставак *-анин* (испор. Мачва: Мачванин, *мачвански*; Бачка: Бачванин, *бачвански*). По нашем мишљењу стари облик *Нерейљанин*, односно *нерейљански*, који се услед деформације из фонетски објашњивих разлога у новије време у језичкој свести припадника нашег језика донекле удаљио од именице која му је у основи (*Нерейва* а *нерейљански*), стао се замењивати млађим обликом *Нерейванин* — *нерейвански*, чија је веза са именицом од које је изведен потпуно јасна.

Да овакав развитак већ постоји у нашем језику, потврдићемо на тај начин што ћемо упоредити развој одговарајућих облика од именице Будва. На то поређење упућује и Рјечник Југославенске академије и Рјечник Броза и Ивековића (в. именицу Неретљанин).

У Вуковом Рјечнику присвојни придев од именице *Будва* гласи само *будљански* (изведен преко именице становника: Будв + јанин > Будвљанин > Будљанин, са губљењем сугласника *в*). У Рјечнику Југославенске академије за придев *будљански* каже се да је „од прошлога вијека“ и да се налази „у наше вријеме између рјечника само у Вукову“. Придев *будвански* наводи се као нов и савремен.³ Овај нови облик чија је веза са основном именицом

¹) Извођење присвојних придева на *-ски* на овај начин ређе је у нашем језику, али га има. Испор. проф. Д-р А. Белића (Савремени српско-хрватски језик, II део, Наука о грађењу речи), који вели: „Често се придеви граде не од именице краја или места, већ од назива становника из тих крајева па ипак су придеви за именице краја или места“...

²) Облик *Нерейљанин* нашла сам у лексичкој грађи Института за језик САН: „Ђоко ти је *Нерейљанин* (Баја, Наши поморци III, 62).

³) Већ у „Вили“ Ст. Новаковића од 1868 године на стр. 118 налази се пример „Православно србско обшгство *будванско*“ (Рубрика „Књижевност“, из садржаја „Србско-далматинског магазина“ од 1867 г.).

потпуно „прозрачна“, сасвим је потиснуо данас стари облик *будљански*¹, као што је и име становника данас једино *Будвани* а не *Будљанин*.

Слично је и са придевом *рисански* (изведеним од именице *Рисан*) који се данас све више употребљава поред старијег *ришњански*, изведеног преко *Ришњанин*, тј. човек из Рисна.

За разлику од судбине старог облика *будљански* који ће се по свој прилици изгубити без трага у говорном језику као и у књижевном, придеву *нерејљански* не можемо прорицати исту судбину. Не, углавном због тога што су се именица *Нерејљанин* и придев који је од ње изведен наставком *-ски* (неретљански) везали за један конкретан, одређени историјски период, и тиме ушли у област историјских наука, у чијим ће се удбеницима и студијама увек појављивати.

С друге стране, новији облик *нерејвански*, који се данас на терену Херцеговине углавном налази као облик из народног говора и који је ближи савременом језичком осећању, продира све више у употребу и преовлађује већ и у дневној штампи онда када се о Неретви говори као о географском појму. Оба су облика, дакле, данас равноправна у језику.

Не треба, значи, давати предност ни једном ни другом облику, не треба из језика гонити ни један од њих као неправилан и погрешан, већ се могу употребљавати оба, али, по моме мишљењу, са извесном диференцијацијом у значењима. Придев *нерејљански* употребиће се онда када се говори о нечему што припада или што је својствено становницима некадашње области Неретве, старом племену Неретљанима (*нерејљанско* гусарење, стара *нерејљанска* жупа, *нерејљанска* насеља и сл.); придев *нерејвански* пак онда када је реч о Неретви као реци, као географском појму. Дакле, *Нерејвански* канал (како то стоји у једној од најновијих карти Босне и Херцеговине), *нерејвански* мостови, *нерејванска* пржина (пример из грађе о дијалекту источне Херцеговине), *нерејванске* голети, *нерејванска* клисура итд.

¹) Већ низ година свако лето проводим у Будви и само једном, у разговору са средовечном Будванком, чула сам овај стари облик. Жена је причала да су били неки странци (мислила је на оне који нису из Будве него из неког другог нашег града) који су их питали јесу ли *Будљани*, „а ми се, вели, *Будвани* слатко насмијали“.

Сличну нијансу у значењима нашла сам у књизи Владимира Ђоровића „Босна и Херцеговина“ (Поучник СКЗ, 1925 г.) где аутор доследно употребљава именицу *Нерейлани(н)* у историском, а придев *нерейвански* у географском смислу. (Исп. стр. 35, 36, 39, 40). Он је, као Херцеговац са Неретве, свакако имао истанчано језичко осећање, посебно у овом питању. Зато се, мислим, може прихватити и у претходном пасусу предложено разграничење значења придева о којима је било речи, како би се убудуће избегло колебање о томе када ће се и како употребљавати сваки од њих.

Б. Шљивић-Шимић